

MEIST ENDIST

Naeruga teritatud pliiats: huumor kui vabadus õdede Meide loomingus

KAI STAHL

Turu ülikooli kunstiajaloo järeldoktor, Soome
kai.stahl@utu.fi

AVE TAAVET

animaator, karikaturist ja prosaist
avetaavet@gmail.com

PIRET VOOLAID

folklorist, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor
piret.voolaid@kirmus.ee

Teesid: 14. märtsist 31. augustini oli KUMUs näitus “Õed Meid. Avangard ja argielu”. Viimastel tundidel enne uste sulgemist oli kõigil võimalus nautida näitust kuraatorite Ulrika Jõemägi ja Kai Stahlil asjatundlikul juhatusel. Samuti toimus folklorist Piret Voolaiu eestvedamisel vestlusring “Naeruga teritatud pliiats: huumor kui vabadus õdede Meide loomingus” kuraatorite Eha Komissarovi ja Kai Stahliga ning animaatori, kirjaniku ja karikaturisti Ave Taavetiga.

Märksõnad: huumor, kunst, Kristine Mei, Lydia Mei, Natalie Mei

Kes näitust “Õed Meid. Avangard ja argielu” vaatamas käis, veendus kiiresti, et huumori eri varjundid saatsid õdede kunstiloomingut pidevalt. Vestlusringis uurisime, kuidas kasutasid õdedest kunstnikud Kristine, Lydia ja Natalie Mei huumorit oma rikkalikus loomingus: maalides, kollaažides, pisiskulptuurides, karikatuurides ja kirjasõnas. Vaatlesime, kuidas kolme õe terav(meelne) pilk ja mänguline käekiri punuvad omanäolise mosaiigi avangardist ja argielust. Rääkisime huumorist kui loomingulise vabaduse nurgakivist, vastupanust ja peenest irooniast, mis põimub modernistlike vormide ja igapäevaelu vahetu kogemisega. Mõtestasime, kuidas sajandivanune huumor ja naisvaatenurk kõnetavad tänapäeva publikut ning analüüsisime, milliseid eesmärke taotleb naljategemine kunstis.

NAISED JA HUUMORI JÕUD

Rääkisime sellest, kuidas Kristine, Lydia ja Natalie Mei kasutasid huumorit oma kunstis – teravalt, ent empaatiaga. Nende tööde naiselik järjekindlus ja graafiline julgus nihutas pilku omaaegses meeskunstnike maailmas ja tõi keerulistele teemadele inimliku, vabastava vaate. Võib ainult mõelda, kas ja kuidas oleks naljad kõlanud, kui õdede asemel oleksid olnud vennad Meid. Igal juhul on õed jätnud meie kultuurilukku võimsa jälje ja olnud liiga kaua teenimatult tagaplaanil.

Kunstil on alati olnud sotsiaalne funktsioon väljendada inimlikke tundeid, sealhulgas rõõmu ja õnne: juba siin on kokkupuutepunkt kunstil ja huumoril. Hiiumaalt pärit meremehe peres üles kasvanud õed hindasid huumorit kõrgelt ja leidsid alati midagi, mille üle nalja heita. Huumor on üldinimlik ja kultuuriline nähtus, mille teooriad pakuvad erinevaid selgitusi.

Sotsiaalkäitumuslikud ehk üleolekuteooriad käsitlevad huumorit kui vaenulikkuse, üleoleku või kriitika vahendit. Nende järgi naerame võidurõõmust, kritiseerides ühiskondlikke nähtusi, käitumismustreid ja poliitikat, mis on meile vastukarva. Psühhoanalüütilised ehk lõögastusteoriad, mida esindavad näiteks Sigmund Freud ja folklorist Alan Dundes, tõlgendavad naeru vahendina, mille kaudu vabastatakse mentaalset energiat ja kindlustatakse organismi tasakaal. Nii on nali psühholoogiline abimees ja toimetulekumehhanism, mis aitab pingete ja kriiside ajal. Kognitiivsed ehk inkongruentsusteooriad rõhutavad, et naer vallandub ootamatu vastuolu või ühenduslüli avastamisel kahe mõttelise raamistiku vahel.

Vestluses tõime esile kunstiajaloolise ja kunstiteadusliku huumorikäsitluse. Kunstist mõeldakse tihti kui ülevast, siirast või isegi pateetilisest, huumorist aga kui sellest, mis lammutab ja paljastab. Eksistentsialistid, nagu Erich Fromm, on väitnud, et huumor – nagu kunstki – laseb meil kõrvale astuda ja vaadata terviklikumat pilti.

NÄITED JA TÕLGENDUSED

Kai Stahl: “Õdedest noorima, Natalie Mei loomingut paarikümne aasta jooksul uurides on mulle huumor alajärgitega jätkuvalt esile tõusnud. Kõnekamad on olnud teosed, kus huumor avaneb vaatajale teoses tasapisi, süvenedes. Näiteks väike akvarelli-tušitöö “*Homo, non e piu come era prima*” (1918), kus Kristuse viisil kujutatud surnud inimene on lavale asetatud eesriiete vahele, või autoportreeline kaksikportree “Pr. õde ja mina” (1927), kus on kujutatud kahte kunstnikku isennast ja õde – tagantvaates huumorivõtmes. Minu meelest varieerub huumor õdede Meide loomingus. Mõnikord on tegemist teadliku naljatamisega, teine kord situatsioonihuumoriga; vahel aga nende sümbioosiga. Situatsioonihuumorit näeb kõige selgemalt Natalie Mei karikatuurides, mis leidsid avaldamist Päevalehe satiirilisas “Kratt” 1927. aastal pseudo-andronüümi Hans K. all, kuid näib, et aktuaalseid teemasid kommenteeriti alati.”

Ave Taavet: “Kristine Mei kollaaž “Antonio Sardelli personaalnäitusel” (1960–1969), mis kujutab kunstinäituse vaadet, kus kõik teosed on valmistatud sardellidest, on suurepärase näide absurdihuumorist ja pakub heale naljale kohaselt mitmeid tõlgendusvõimalusi. Sardell, mis oli nõukogude defitsiidi ajal kättesaadav, peegeldab olukorda, kus kunstnik pidi looma parasjagu saadaolevast – sardellidest. Samuti võib sardell sümboliseerida fallost, kritiseerides meeskunstnike domineerimist ühetaoliselt meesperspektiivi esindavate teostega.”

Näitus on küll lõppenud, kuid head sissejuhatust õdede Meide huumorisse pakub tänavu kevadel Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastuses ilmunud raamat “Neiud kui Lutsud. Natalie Mei kirjad Karin Lutsule 1923–1928”. Seal leidub huumori erinevaid varjundeid – õrna, suurustlevat, eneskriitilist, maalähedast, kuid ka oma kaasaega kriitiliselt kommenteerivat –, ning kirjad näitavad, kuidas huumor võib töötada kaitsekilbina, lubades õrnu tundeid väljendades neid justkui mitte päris tõsiselt võtta. Samuti on raamatu lõpus äratrükid kahest eksperimentaalsest raamatukesest, “Proua Irma. Draama” ja “59 Kiri Kaale. Poeem”, mis on kontsentreeritud avangardi ja argielu sümbioos.

SOOLINE JA KULTUURILINE PERSPEKTIIV

Näitusele saab läheneda soolisest vaatenurgast. Natalie Mei esines mitmetes karikatuurides meheliku pseudonüümi Hans Kunert all. Kai Stahl: “Õdede loomingut vaadates aimub, et autoriteks olid naised. See ilmneb eriti naiskujude ja iseendi representeerimistes ning huumori laadis, mida näeme ka ajakirjanduses.” Huumor andis lisavabaduse, kuid toimis ka kaitsemehhanismina keset meeste domineeritud kunstivälja.

Hiiumaa juured ning rahvusvahelised reisirid ja kogemused rikastasid/laiendasid õdede huumorimeelt. Kai: “Õed elasid lapsepõlve Liepāja-ajast alates mitmekesisel keskkonnas, kus kodus oli saadaval lai mitmekeelne kirjandus koos satiirilehega *Simplicissimus*, mis mõjutas oluliselt õdede visuaalset väljendusviisi ja nende humoorikat pilku maailma.”

Säilinud loomingu põhjal tegeles kolmest õest kõige vähem huumoriga vanim õde Lydia. Tema varaseimaid teoseid 1910. aastate lõpust ja 1920ndate algusest ei ole eriti teada, ja hilisemates teostes – portreedes, natüürmortides ja maastikumaalides – on huumorit leida raske. Ilmseimana esineb see kindlasti ametliku sotsialistliku realismi ajal valminud akvarellil “Saue sovhoosi sigade laager Pääsküla jõel” (1949), kus kunstnik tõlgendab teemat huumori aladžanri paroodia aspektist.

HUUMOR KUI KRIITIKA JA AJATU VÄÄRTUS

Huumor oli kahtlemata vahend ühiskonnakriitikaks. Kai Stahl: “Õed Meid ei vältinud tabuliste teemade käsitlemist – surm, enesetapp, poliitika – läbi

huumori, pakkudes vaatajale nii distantse kui ka empaatiat.” Ave Taavet: “Huumor on toimetulekumehhanism, mis näitab, et toimuv ei ole ‘normaalne’ ja kõigutab valitsevat *status quo*’d. Naermine on kehaline akt ja vabastab tegutsemistahet. Seda, kui suur võim on naljal, peegeldab ka praegu USA-s aset leidv koomikute tühistamine valitsuse poolt. Võime nalja heita on otseselt seotud meie vabaduse määraga.”

Õdede Meide looming kõnetab ka tänapäeval. Kai Stahl: “Huumor on üsnagi ajatu – enamasti pädevad need kommentaarid ka nüüd.” Ave Taavet: “Võrreldes näiteks Gori karikatuuridega on Meide looming empaatiavõimelisem ja kergemini suhestuv. Nende teostes on selge, milliste väärtuste eest nad seisid.”

Lõpetada sobib briti päritolu New Yorgis elava kunstniku Adam McEweni sõnadega: “Ma ei arva, et hea kunst peab tingimata huumorit sisaldama, aga kunst, milles pole absoluutselt mingit huumorit, on nagu kunst ilma inimlikkusest.” Õdede Meide looming on selle elavaks tõestuseks – inimlik ja ajatu, ning üks inimlikkuse väljendusi oli kindlasti ka huumori oskuslik kasutamine.

SUMMARY

A pencil sharpened by laughter: Humour as freedom in the works of the Mei sisters

KAI STAHL

Postdoctoral researcher at the Department of Art History
at the University of Turku, Finland
kai.stahl@utu.fi

AVE TAAVET

Animator, caricaturist, prose writer
avetaavet@gmail.com

PIRET VOOLAID

Folklorist, Director of the Estonian Literary Museum
piret.voolaid@kirmus.ee

Keywords: humour, art, Kristine Mei, Lydia Mei, Natalie Mei

From 14 March to 31 August an exhibition entitled “The Mei Sisters: Avant-garde and Ordinary Life” was mounted at KUMU, the Estonian Museum of Art. In the last hours before it closed, it was possible to enjoy the exhibition with the competent guidance of curators Ulrika Jõemägi and Kai Stahl. Also, at the initiation of folklorist Piret Voolaid, a panel discussion took place entitled “A Pencil Sharpened by Laughter: Humour as freedom in the works of the Mei Sisters”, which included curators Eha Komissarov and Kai Stahl and the animator, writer and caricaturist Ave Taavet.